

ISMERETLEN JEZSUITA
A JEZSUITÁK ERDÉLYBŐL VALÓ KIŰZETÉSÉNEK
TÖRTÉNETE

Báthori István, Erdély vajdája, amilyen buzgó volt a katolikus vallás terjesztésében, Társaságunkat éppoly jóságosan, mint bőkezűen meghívta Erdélybe. Miközben ezen gondolkozott, Lengyelország királyává választották s ő Kristófot, testvérét hagyta hátra örökösül az erdélyi fejedelmi székben. Nem sokkal később Kristóf, mivel ő is ugyanazt akarta, a király tanácsára az okosan felvetett tervet állhatatosan végbeviszi. Beköltözik arra a vidékre a Társaság, az országgyűlés megerősíti, Kolozsvárott kollégiumot és akadémiát alapítanak, megkapva a monostori kolostor javait. Közben Kristóf néhány papot a mieink közül magánál tart Gyulafehérváron, hogy az Ő vezetésük alatt serdüljön fel a fejedelem fia [Zsigmond]. Ezt haldokolva, utolsó utasításai közt is meghagyta: s jóváhagyta halálában István király is, amit azelőtt életében is tett. Így állván a dolgok, a mieink gondja folytán a kitűnő tehetségű fejedelem minden nemes dolog ápolásában és Isten-félelemben töltötte gyermekkorát s az erdélyi ifjuság tanulmányainak székhelye és mesterei Kolozsvárott voltak, ahol mi tanítottunk, örültek tehát az ország vezető emberei a fejedelem és gyermekeik előmenetelének: mégis nem minden méltatlankodás nélkül féltek, hogy hangos gyarapodással növekedvén a katolikus vallás, az ő hamis felekezetük elpusztul. De amíg István közöttük volt, haragjukat elnyomta félelmük és az ő akaratához alkalmazkodtak, hódolatot színelve; mikor eltávozott az, akitől féltek s az ifju fejedelemnek nem volt elég ereje még az ellenállásra, rosszul titkolt gyűlöletük előtör és – a kálvinista és unitárius papok egyaránt szitva a tüzet – minden gyűlésen sokat beszélnek a mi eltávolításunkról. Kettős akadály állt utjukban: először nem akadt alkalmas irányítója a fiatal

fejedelemnek, akit az eléggé nagytekintélyű jezsuita tanítók neveltek, tekintély helyett szeretetét nyerve meg; azután féltek, hogy ha valamit a katolikusok ellen tesznek, ártanak a lengyel királyságra pályázó fejedelemnek. Midőn Zsigmond [lengyel király] trónralépésével ez a remény összeomlott, arra törekszenek, hogy ha nem is Erdélyből (ez ugyanis nehezebbnek látszott), de legalább a fejedelem udvarából távolítsák el őket. Így könnyebb lesz az ifjunak zsenge, a katolikus tanoktól és tanítóktól megfosztott lelkét megrontani. Tehát november elsején Enyeden a gyűlésben az istentelenségben Kálvinnal és Ariussal vetélkedő nemesség, azt mondják, két vagy három uralomra vágyótól ösztönözve, nem szűnt meg kérni a fejedelemtől, hogy űzze ki a jezsuitákat, az egykor eltörölt bálványimádás visszaállítóit, a spanyol inkvizíció bevezetőit, a római Pápa szócsöveit, az ifjúság megrontóit: mert ezeket a vádatok hintették el, burkolt és a csalásra alkalmas formában, hogy még maguk a katolikusok se értsék teljesen. A mieink kérték, hogy foglalják írásba a vád pontjait. Mikor ők ezt megtagadták, a fejedelemhez és a tanácshoz nyertek bebocsátást. Előadták, hogy e napig minden gyülekezésben hallgattak, mivel jól ismerték a jeles fejedelem és a nagytekintélyű tanács irántuk való jóindulatát; efelől most sem kételkednek, de most a rosszindulatuak gáncsoskodásai odáig fajultak, hogy ha nem felelnek, hallgatásukat vagy gyávaágnak vagy gögnek fogják tartani. Az az atya, aki a helytartó helyettese volt, felolvasta a leirt védekezést, majd átadta a fejedelemnek. Fáradoztak ezen a gyűlésen, amely egy helyhez volt kötve, hogy az egész dolog nyilvánosságra kerüljön, de hiába. Az ariánusoktól tüzelt nemesség állhatatos maradt, sőt még az addig szokásos adó fizetését is megtagadta: s szavait tett követte, gonosz példát adva. A katolikusok eközben Kolozsvárott, Váradon, Gyulafehérváron Isten kiengesztelésére imával, könyörgéssel, testük sanyargatásával, böjttel tevékenykednek. A mieink tételeket tüztek ki az igazi és hamis bálványimádás kifejtésére. Ugy látszott, valamennyire elcsendesedik a dolog, hogy a nyilvános tárgyalást az országgyűlés évére (a következő év volt) halasztották, de nem túrték ezt a jogtalanság papjai. Ez alatt az idő alatt majd megpróbálnak valamit a jezsuiták, mondták, itt lesz Báthori András érsek, akiről mondták, hogy ide készül, s minden tervüket megzavarja jelenlétével és tekintélyével; addig kell a vasat ütni, míg meleg, a megtámadott ellenséget le is kell verni. Az akaratot a merész támadás erősíti, a halogatás elgyengíti.

Ezeket meghallva és megértve, rögtönzött gyűlést tartanak a szász Meggyes városában, Tamás apostol ünnepe előtti napon. Azon a napon ide-oda szaladgáltak az unitáriusok és kísérei, a kálvinisták: a tanácskozók közé furakodtak s a fejedelem néhány tanácsosának, akiket kihívtak, zavaros beszéddel töltötték meg a fejét: meg kell ragadni az alkalmat, mondták, biztonságba kell helyezni az országot, kizavarva a pápista tanokat. Mert mi máson fáradoznak a jezsuiták, mint hogy mi a római Pápának engedelmeskedjünk? Mindig tőlük fogunk félni, titkos beszélgetéseik miatt a fejedelemmel, gyermekeink miatt otthon, ravasz beszédek miatt a közéletben. Miért nem szabadítjátok meg az országot a veszélytől, az ifjúságot a csel-szövényektől, az öregeket a félelemtől, kiüzve ezeket az alkalomra váró kémeket? Ezeket mondták a gyűlésen, amelyre a mieink is úgy vélték, hogy el kell jönniök (inkább azért, nehogy maguknak ártsanak, mintsem, hogy azt remélték volna, hogy a már elhajlott és a lejtőn lefelé csúszó nemességet vissza tudják tartani). Kereszturi Kristóf, egy katolikus és jámbor férfi vezetésével először a tanács gyűlésébe vezettetek be, azután mikor a templomba bebocsátották őket, ahol a nemesség összejött (bár voltak, akik úgy vélték, nem szabad őket beengedni), az a pap, aki a helytartó helyettese volt, latin nyelven körülbelül ilyen beszédet tartott: «Kérem és könyörgök a halhatatlan Istennek, hogy ez a gyűlés nektek, hitveseiteknek, gyermekeiteknek, az egész országnak jól végződjen. S nemcsak én könyörgök, hanem valahány társam a ti földeteken, sőt (minthogy mindnyájan egy és ugyanazon gondolaton vagyunk), az egész keresztény világon van. Annál inkább csodálkozom, mi lehet az oka, hogy a barátaitok kiűzéséről tanácskoztok. Hetedik éve, nemes urak, hogy a mi Társaságunk a ti fejedelmeitek kérésére és hívására bevezettetett Erdélybe. Ezt ők, sorban hárman, tekintélyükkel s a ti tanácsotok nyilvános szavával is megerősítették. Semmit sem tettünk, mondtunk, gondoltunk, ami az ország érdekei ellen lett volna, vagy nem fért volna össze a ti méltóságokkal. Milyen irigység szól az ellen, hogy megmaradjunk birtokunkban? Egy vádat hangoztatnak, hallásra gyanusabbat, mint megértésre: hogy azokat a tanítóitokat, akik, hogy súlyosabb szót ne használjak, visszaélnék a ti könynyelműségetekkel, ha nem kerülnek, mint gyakran máskor, a velünk való találkozást, készek vagyunk kioktatni. Ha jótéteményeinket avval a szíveséggel fizetik vissza, hogy meghallgatás és védekezés nélkül elbocsátanak, milyen tisztesség hárul

a Báthoriak nemzetségére, hogy méltatlanokat hívtak be, kedveztek azoknak, akiket távol kellett volna tartaniok? De az ő tettük, ha magát a dolgot nézzük, üdvös volt Erdélyre nézve s elhatározásuk dicséretes, ha egyesek zavarognak is. Vigyázatok, nehogy szégyenetekre válják, hogy ok nélkül küldtétek el azokat, akiknek a behívása dicsőségükre szolgált: mert nekünk lesz hajlékunk, ahová kérésünkre befogadnak bennünket. Egyébként, nemes urak, ilyen súlyos megfontolásnál ne engedjete az elhamarkodásnak és haragnak, mert ez az ész ellensége, amaz a meggondolásé: a késlekedés és a meggondoltság közelebb járnak a bölcsességhez.» Miután ezeket elmondotta, egy másik pap ugyanezeket magyarul elismételte, hozzátéve rövid cáfolatát azoknak, amiket előző nap a papság a Pápa és a katolikus vallás ellen mondott.

Mindezekre a nemesség és a tanács alaposabb megfontolás ürügyével elodázta a választ. Ugyanekkor Kereszturi a nagyszámu katolikusok nevében iratot terjesztett fel, melyben követelte, hogy az ország törvényei értelmében mindenkinek egyforma vallásszabadsága legyen s ne kelljen nekik nélkülözniök lelkipásztoraikat és pásztoraikkal ne bánjanak méltatlanul. De akkor is, mint gyakran, a gonosz szándék győzött. A következő napon bár a Báthoriak és a többi katolikusok, sőt még a lutheránus Zsombori királyi tanácsos is ellenezte, a nemesség kérő levelet küldött a fejedelemhez, melyben újra sürgette, hogy a bálványimádást s annak terjesztőit, a jezsuitákat üzzék ki az országból. A feleletet a fejedelem a következő napra halasztotta s ilyen formában adta meg a nemeseknek: Jogtalanul követelik, s ő becsületesen nem engedheti meg, hogy ifjúságának irányítóit, akiket atyja és királyi nagybátyja ajánlott neki, akiket országgyűléseken elismertek, akiknek semmi bűnük nincs, de még halvány gyanu sem érintette őket, csak a katolikus vallás iránti gyűlöletből, amelynek ő is hive, kihallgatás nélkül kiüzzék az országból: akkor méltányos volna, hogy a katolikusok és más felekezet-beli előkelők kérését is méltányolják, akiknek lelki üdvét, illetve gyermekeik nevelését, – s mindkét tisztségben az egész ország hasznára fáradoztak a jezsuiták, – nem szabad elhanyagolni!

A következő napon az eretnekek másik iratot nyújtottak be, a legsúlyosabb vádaskodásokkal a mieink ellen: ők a lelkek megrontói, a hivek ellenségei, zavargó emberek, a spanyol inkvizíció bevezetésének javasloí, tehát már most ki kell őket végre üzni az országból, nehogy az ilyen gonoszságokat tervezők

gazsága a közre veszélyessé váljék. Hozzá tették még, hogy azokat a javakat, melyeket Báthori István király és Kristóf engedélyével birunk, nem tarthatjuk meg azoknak a törvényeknek megsértése nélkül, amelyeket Izabella királyné szentesített az országgyűlésen. Ott t. i. azt határozták, hogy az egyszer a kincstárhoz jutott egyházi javak soha többé ne kerülhessenek vissza egyházi használatba. Ezzel mást vetnek szembe a katolikusok, – mert írásban folyt az ügy, – s a fentieket megcáfolták: jogtalan volt az a gyűlés s a határozatát semmisenek kell tartani, egyformán gyenge az eleje s érvénytelen a vége. Mert milyen törvény lehet méltánytalanabb, mintha az egyházi embereket, akiket maga a méltányosság is mások fölé helyez, javaiktól és az azokhoz való joguktól megfosztják?

Eközben az előljáró [Géczy János] – akit kormányzónak neveztek – minden bajnak a forrása, akinek hatalmában van a közpénztár és a testőrök; úgy mondják, küldöncei utján fel-tűzelve a kis nemesség tömegét s különböző módokon megfélemlítve a katolikusok lelkét, akik a fejelemmel éreztek, elpártolással fenyegetőzve rábirta magát a fejedelmet is, hogy – akarata ellenére – írja alá istentelen követelésüket. Azután nem késtek: az Ur születésének ünnepe előtti napon éjjel két órakor az udvarhoz hivatva a mieinket a kancellár, egy másik tanácsnokkal így szólott hozzánk: «Minthogy az egész nemesség véleménye megegyezik abban, hogy tinectek távoznotok kell Erdélyből s a fejedelem magában nem tud ilyen terhet viselni, anélkül, hogy a leroskadás veszélye ne fenyegetné, a ti belátásotokra van bizva, mit kívántok cselekedni: ő ugyan, nem feledkezve meg a ti jótéteményetekről, meg szeretné védeni mestereinek ártatlanságát és jogait. De most mégis olyan válságos a helyzet, hogy vagy nektek kell ideiglenesen távoznotok a tartományból, vagy neki örökre a fejedelemségből; engedni kell a körülményeknek s a bajok közül a legkisebbet választani, mondják a bölcsek. Az összeesküvő népnek nagy vihara van kitörőben s a fenyegető hajótörésben a legkedvesebb árukat is a tengerbe kell vetni a menekülés kedvéért. Nem is szabad nektek birtokolni azokat a helyeket, melyeket eddig Erdélyben birtokoltatok: ellenkezik ez a törvényekkel, melyek megtiltják az egyháziaknak, hogy visszakapják azokat a javakat, amelyeket egyszer elvesztettek: s ezt a pontját a törvénynek hozzák elő leginkább ellenfeleitek, a tanács pedig nem tud mit felelni nekik. Így inkább kényszerű belegezéssel, mint helyesléssel, védelmeteket elvetették. Bár ti nem szorultok tanácsadóra,

mégis ebben a válságos helyzetben azt szeretném nektek tanácsolni, hogy mivel az, amit akartok, nem lehetséges, akarjátok azt, ami lehetséges. Ajánljátok fel önként, amit ugyanis elveszteni tétek, s tegyétek meg azt a szíveséget a fejedelemnek, hogy aki, mikor itt voltatok, tőletek sajátította el az uralkodás művészetét, a ti távozástokkal tartsa meg uralma tekintélyét. A ti feladatotok most nem a győzelemért harcolni, hiszen nektek is jobb engedni, mint lakolni.» Erre a mieink a helyzethez és alkalomhoz mértén röviden válaszoltak: későbbi határozatok érvénytelenítették azokat a korábbiakat, melyeknek már kezdettől nem volt érvényük; nem használ Erdély méltóságának, ha a fejedelem által behívott, az országgyűlés tekintélyével megerősített embereket kiűznek az országból, hogy megfosszák őket javaiktól, amelyekre mindenki vágyik: mert mi más oka van elküldésüknek? Ha a tömeg lelke engesztelhetetlen, hogy a köznyugalmat megőrizzék, fogadjanak el egy középúton álló megoldást: legyünk egy biztos helyen valahol, míg elül a zavargás és a feltűzelt indulatok az idő multával lecsillapodnak. Talán lesz aki a fejedelmen esett jogtalanságot a mi visszaállításunkkal hozza helyre. Semmit sem ért, amit mondtak.

Felvirradt karácsony napja: mielőtt szentmisét mondtak, vagy gyülekezetet tartottak volna, maga a fejedelem közli velük, hogy győzött az a vélemény, melynek értelmében az ország összes városaiból el kell távozniok, s ezt nem lehet visszavonni. De maradjanak, ha akarnak, monostorukban, amelyik Kolozsvár külvárosában van. Végül is könyörgő iratot adtak át a mieink, rövid beszéd kíséretében, panaszaikkal; ez is hiábavaló volt. Ugyanezen a napon a tragédia szerzői a fejedelem szavaival megegyező rendeletet nyilvánosságra hozták a gyűlésen: és az ő felbujtásukra ezzel sem elégedett meg a nemesség, hanem mivel az előbbiek sikerültek, élve az alkalommal, még többet is kért, mint amit előbb kívánni merészelt: hogy az egész Erdélyben sehol se tartózkodhassanak. Tehát a következő napon, Szt. István protomartyr ünnepén a szentmise után, melyet utolsóként hallgatott a fejedelem, a szokásos kezdettel: «A fejedelmek önként jöttek utánam», az utolsó fegyvert emelték a jezsuiták ellen. A kormányzó megtiltotta, hogy kitegyék lábukat szállásukból és hogy az udvarhoz menjenek. Nem hiányoztak, akik a mieink nevében megkérdezték a fejedelemtől, kíván-e még élni szolgálatukkal a szentségeknél? A kormányzó azt felelte, hogy nincs többé szüksége a fejedelemnek szentségeikre. Így Szt. János napján a szent szertartás, mivel [a feje-

delem] hosszú mentegetéssel sem tudta az övéinek feltűzelt indulatait megfékezni, nehogy a csitítás még fokozza a bajt, elmaradt. Ajánlatosabbnak látszott semmihez sem nyulni, a birtoklás reménye nélkül: ők eltávoztak, a fejedelem nem helyeselte ezt, de türte. Közösnek kell lenni a fájdalomnak, a közös seb miatt. S valóban megszorodott a jó ifju a mi kiűzésünk miatt. Ezért egész napon át nem tudta visszatartani könnyeit, úgy hogy felszárításukkal két vászonkendő átnedvesedett. Különösen az a gondolat gyötörte, hogy evvel a tettel nagy folt esik nevéen, amelyet a jezsuiták a Pápa és a többi katolikus fejedelmek előtt fényessé tettek.

Mondják, hogy azon a napon, mikor Meggyesről elbocsátatva Kolozsvárra mentek a mieink, ahonnan három hét mulva végleg eltávoztak; hirtelen akkora forgószél keletkezett, hogy a templomnak a tetejét, amelyben a hirhedt határozatot hozták, továbbá a fejedelmi ház kéményének tetejét és a fehérvári hid egy részét leszakította.

Ezután, hogy ellenségeiknek a megbánásra, barátaiknak pedig az egyetértésre alkalmuk legyen, a mieink három fejezetben kéréseket terjesztettek a fejedelem elé. Először, hogy megvárhassák, míg megenyhül az idő, ne kelljen a fagyos és havas télben a már járhatatlan utakon elmenniök. Azután, hogy Leleszi atya, aki egykor a fejedelem bizalmasaként az ő tájékoztatása közben a sok fáradsággal olyan betegséget szerzett, hogy közel van utolsó órája, Gyulafehérváron, a katolikus templom közelében várhassa meg halálát és temetését. Végül, hogy az eltávozóknak adjanak hites igazolást arról, hogy milyen címen távolították el őket: mivel nem valami bűn miatt kellett távozniok, hanem a katolikus hit gyűlölete miatt. Az elsőt felelet nélkül hagyva, a fekvő Leleszi atyának, bár a fejedelem szánakozott rajta s ott akarta tartani, nem engedték meg, hogy ágyában maradjon, pedig teste képtelen volt a fáradságra és utazásra; el kellett szállítani. Az utolsó kérést úgy teljesítették, hogy tanusítványt adtak arról, hogy a nemesség vallásos buzgalomból háborodott fel ellenünk, s megtoldották más dolgokra vonatkozó megtisztelő szavakkal.

A gatzett kovácsai sem örülhettek sokáig. Az előljárót és kormányzót, vagy inkább a szelek felkavaróját, aki a határozatot kierőszakolta, nyomban eltávolították hivatalából s semmit sem nyerve el a mi javainkból, melyeket gondolatban már bekebelezett, csüggedésében, még mielőtt a mieink Kolozsvárról eltávoztak, meghalt, későn jajgatva és szerencsétlennek nevezve

magát, hogy nem maradt hű István királyhoz, kiűzve a jezsuitákat. Másokat, akik a mieink eltávozásának hírére alig tudták örömeiket fékezni, érzéseik hirtelen megváltozásával olyan szájalom fogott el a menekülők iránt, hogy még kedvükben is jártak: sőt még visszahívásunkon is gondolkodtak, csakhogy a nem katolikus papok állhatatossága megakadályozta ezt. A nemesség is észbe kapott, – ahogy a jókat inkább akkor vesszük észre, ha hiányoznak, mint mikor élünk velük, – mivel gyermekeiket, akik a szemináriumokban otthon nevelkedtek eddig, most Német- vagy Franciaországba kell küldeniök s ott nagy költséggel tartaniok.

Mások eközben Kolozsvárott ujjongtak, – ahova a mieink összegyűltek, – s kis hijján még erőszakhoz is folyamodtak, de a fejedelem ismert hajlandósága és az ő parancsára a kollégium előtt felállított őrség az erőszakos támadást megakadályozta. Ezekben a napokban a Társaság munkája hihetetlenül gyümölcsöző volt: a szentbeszédre még hétköznapiokon is nagy tömeg gyűlt össze, a gyónásra akkora, mint a hajón a fenyegető hajótöréskor: s nem könnyű elmondani, milyen érzéssel voltak eltávozásunkkor a katolikusok s néhányan azok közül is, akik ugyan mélyen meg voltak mértelyezve az eretnecséggel. Szomoruan kísérték el a mieinket, hogy még szomoruban térjenek vissza; a szent kezeket csókolgatták, kisirt szemekkel siráncokoztak az ilyen kegyetlen elváláson, mielőbbi visszatérésre buzdítottak, kérve a Pápa és más fejedelmek segítségét, vigasztalásért könyörögtek az elhagyatottságban; végül az vetett véget a panaszolkodásnak, hogy indulni kellett.